

ЗБІРКА «КОХАННЯ І ВІЙНА» МАРІАННИ КІЯНОВСЬКОЇ ТА МАР'ЯНИ САВКИ ЯК ФЕМІННИЙ ПРОЕКТ

Розглянуто основні засади фемінного письма (на проблемно-тематичному, мотивному, образному рівнях), їх роль у художній презентації жіночності у збірці «Кохання і війна» М. Кіяновської та М. Савки.

Ключові слова: фемінне, ММЮННа ТУГА, вітальне, тема, мотив.

Рассмотрены особенности феминного письма (на проблемно-тематическом, образном, мотивном уровнях), их роль в художественной презентации женственности в книге «Любовь и война» М. Кияновской и М. Савки.

Ключевые слова: феминное, ММЮННа ТУГА, витальное, тема, мотив.

Specific features of the feminine writing (in the themes, problems, images, motives), their role in the female art presentation in the M. Kiyanowska and M. Savka's collection of the poems «Love and War» are looked.

Key words: the feminine, MMUNNa TUGA, vitality, the theme, the motive.

Чільним завданням тендерних студій у вітчизняній літературі є виокреслення поетикальних доміант фемінного / маскулінного письма, обґрунтування впливу психології статі на стиль, художню манеру митця. Матеріалом для дослідження цієї проблеми стає «тендерно маркована» (поняття тендеру тут навмисно розширене, бо, крім соціальних чинників статевої диференціації, актуалізовано також психологічні як суттєвіші в царині лірики) творчість, де виразно виявлені фемінні / маскулінні особливості. Суто фемінною (цей термін більш точний, ніж «жіночою», що переважно означає жіноче авторство, орієнтацію на жіночу рецепційну аудиторію) дослідниками вважається лірика поетеси Маріанни Кіяновської та Мар'яни Савки. Так, Я. Голобородько зауважує стосовно поезії Кіяновської: «У природі образних конструкцій відчутні знаки й порухи жіночої ментальності - тонкої, артистичної, ірраційної <...> Металотічні конструкції буквально пройняті чарівною примхливістю жіночого ества» [1, с. 249]. Поезія ж М. Савки, на думку більшості критиків, просякнута жіночністю, що виявляється як на рівні специфіки ліричного переживання, так і у формальній структурі її вірша.

Маріанна Кіяновська та Мар'яна Савка у 1992 - 1997 роках належали до поетичного утруповання «ММЮННа ТУГА», яке діяло у Львові. До його складу входили поетеси (за ініціалами їх імен і створено назву «ММЮННа»: Маріанна Кіяновська, Мар'яна Савка, Юлія Міщенко, Наталка Сняданко, Наталя Томків (Анна Середа брала участь у його діяльності як художниця, а не поетеса)), які на той час навчалися у Львівському університеті на філологічному факультеті. Жіноча дружба й пріоритет творчої індивідуальності стали визначальними для початку їх письменницької кар'єри. Заталом показово, що об'єднання митців у трупи, поширене в 90-х роках минулого століття, відбувалося за принципом «одностатевості» - виникали «чоловічі» творчі союзи (як-от: «Бу-Ба-Бу», «Нова

детенерація», «Червона Фіра» та ін.) та «жіночі» («ММЮННа ТУГА», «Нечувані») [3], що зумовлено, на нашу думку, їх консолідацією на засадах фемінного / маскулінного письма. Отже, не випадково М. Кіяновська та М. Савка створили спільний проект - збірку віршів «Кохання і війна» (2002), якій властиве фемінне світовідчуття й специфічно жіноча манера письма. У збірці «Кохання і війна» розгортається лірична панорама суто жіночого (часом суперечливого) переживання любові як війни зі світом, як опору світовій дисгармонії, як сили, що протистоїть руйнації та смерті. Композиція книги вирішена як суцільний потік поезій, авторство яких марковане різним шрифтом (ніби діалог двох співрозмовниць), що перемежований світлинами із зображеннями поетес на тлі львівських кварталів, вокзалу та автострад. Світлина є вагомим смисловим доповненням віршів у збірці: в образах поетес вимальовується відмінність їх характерів (так, на фото М. Савки акцентовано її жіночність, активність її природи, естетизм і чуттєвість, М. Кіяновська на знімках - стримано-самозаглиблена, на фото із Савкою - злегка відсторонена), але водночас акцентоване почуття теплої дружби і взаєморозуміння між ними. Ідейною доміантою і світлин, і віршів «Кохання і війни» є вираз жіночої сутності. Попри феміноцентричний «знаменник», лірику мисткинь відрізняють різні поетичні «темпераменти», що є прямою проекцією їх індивідуальностей: для поетичної манери М. Савки характерна сенсорна чуттєвість, зорієнтована на зовнішні (часто фізично-тактильні, матеріальні) прояви буття, рефлексія людських взаємин, для М. Кіяновської - метафізична заглибленість у таїни світу та людської душі. Я. Голобородько, розглядаючи, щоправда, більш пізні збірки поетес - «Книга Адама» та «Звичайна мова» М. Кіяновської та «Квіти цмину» М. Савки, виділяє такі доміанти стилю Кіяновської, як енігматичність, металогічна образність, елегантність, а в ліриці Савки акцентує сенситивність та «еротичну духовність» [1]. Поєднання лірики таких неподібних, проте душевно споріднених багаторічною дружбою, зближених спільними мистецькими традиціями, поетичних натур в одній збірці, сама назва якої - «Кохання і війна» - орієнтує на діалектичну полярність любові й ненависті, життя і смерті, жіночого й чоловічого, духовного й тілесного, підсилюють її стильову й естетичну «всеохопність».

Провідні теми збірки - кохання на війні, його фатальність, абсурдність («Траскають кроки», «Був солдат без армії і чину», «Ці саркофаги...», «Просто так сталося...» М. Савки), стосунки чоловіка і жінки як споконвічне протистояння, принесення в жертву жінки, любові («Історія вбивць...» М. Кіяновської), смерть (як «спільний знаменник» кохання й війни) («Рідке повітря...», «Забудь мені вмерти...» М. Кіяновської, «Дегустація смерті» М. Савки), душевна дисгармонія, спровокована любовними стосунками, («Є тривога дерев», «Важке провалля імені обох» М. Кіяновської, «Навіть сон не виводить із зони» М. Савки). Ці та інші теми презентовані через комплекс мотивів, серед яких найбільш визначальними щодо вираження задуму є втеча від душевної кризи у світ природи, у світ материнства, розлука й душевна самотність як відсутність любові. У поезії М. Савки «Траскають кроки», що відкриває збірку, презентована тема війни як типово чоловічої долі: Траскають кроки: і раз... раз... Кублиться ранок волого. Суне по стеблах асфальтових трас сіро-зелена стонога... і т.д. [2, с. 8]. Домінантним у поезії є мотив смерті, що розгортається через знеособлену безликість вояків, постаті яких

зливаються в метафоричний образ сіро-зеленої стонogi (її колір асоціюється з мертвотним, хворобливим), через наслідування звуку зведення курка, пострілу в лексемі «траскають», семантику гидкого, проклятого («кляті мости, наче хвости пітонів»), дисгармонійного («пісня із обертонів»). Чоловіки, які йдуть на війну, позбавлені власної волі, перетворені на «біомасу», приречену на загибель (асоціацію з могилою активізує образ землі: «чоботом землю пороти», «не зогню в земляному рові»). В образі пісні вояків, що «як потяг, летить під укіс», акцентована їх приреченість, висловлено відчай і бажання повернутися додому до коханої, образ якої уособлює недосяжне вітальне. Зміст поезії - мертвотність, дисгармонійність і антилюдяність війни, яку ініціюють, ведуть і від якої вмирають чоловіки, проектується в цілому на парадокси чоловічої долі, катастрофізм якої зумовлений нехтуванням справжніми життєвими цінностями.

Тема згубності війни продовжена і в поезії М. Савки «Був солдат без армії і чину», де розгортається картина абсурдності чоловічого життя: «Що найбільше зраджує мужчину - / це саме бажання боротьби», але переломлена під кутом ідеалізованого кохання без надії і відповіді: «Де він падав, під які колеса, / де вмирав від вогнепальних ран? / Лялька порцелянова, Ванесса, / Посмішкою спалює екран» [2, с. 11]. У поезіях М. Кіяновської тема війни осмислена філософічно: війна як метафора життя як такого часто протиставлена душевному виміру «Я» («Душа - то неволя і смуток. А решта-війна» («Історія вбивць.»)), або вужче - як метафора чоловічого життя. Такий смисл можна віднайти і в її поезії «Береги й острови.»:

Береги й острови попри нас пропливають на південь.
Не в одному із воїв сьогодні зерном проросту.
Ми провісники літа, в човні збожеволілий півень
Проливає вино на траву, від учора густу.
Чола вбитих мужів прохолодно відсвічують голим.
Непомітно даруємо їм молодий молочай.
День убивства Адамів. Дочасно народжений Голем

Наполегливо й терпко готує рум'янковий чай... [2, с. 22-23]. Змістотворчим формантом поезії є жіноча рефлексія чоловічого життя, результатом якої є бажання силою вітального утримати світову рівновагу - дати життя замість смерті. Такий смисл розгортається через метафори «не в одному із воїв сьогодні зерном проросту», де образ зерна, що проростає, символізує жіноче материнське начало, «непомітно даруємо їм молодий молочай» (асоціація з материнським молоком). Кореляція життя і смерті як чоловічого й жіночого опосередковано втілена в рядку «Проливає вино на траву, від учора густу», де образ пролитого вина символізує кров загиблих на війні, а трава, що «відучора загускла», - просякнуту кров'ю землю - уособлення жіночого. Ситуація війни в поезії, оприявлена в метафорі «день убивства Адамів», має філософічну проекцію - виражає ідею загибелі чоловіків загалом, що почасти перегукується з ідеєю абсурдності чоловічого життя в поезії «Траскають кроки» М. Савки.

У ліриці М. Кіяновської, уміщеній у збірці «Кохання і війна», рефлексія онтологічної дуади життя (народження) - смерті сфокусована на пізнанні таїни

буття та людської душі, яка протистоїть неминучості смерті вічністю кохання («Любити - щоб вмерти? Чи вмерти, щоб далі любити?» («Забудь мені вмерти»), «Я стану храмом пам'яті, в якому / Ти вже наріжним каменем зробивсь» («Зробись для мене каменем»)). Сміслові полюси життя і смерті накладаються в ліриці поетеси на жіночу та чоловічу сутності, де жінка презентує то полюс життя як потенційна мати («Давай ми зачнемо -непоспіхом - гарного сина» («Стояло удвох притамоване вранішнє світло...»)), то полюс смерті як приречена бути жертвою («Я бранка цих брам, я вмираюча риба у руслах» («Я смертниця міста»)).

У поезії «Рідке повітря» М. Кіяновської жіноча екзистенція розгортається в смислового полі смерті як переживання жінкою межового душевного стану, зумовленого, ймовірно, любовною катастрофою:

Рідке повітря. Залишки води,
Розлитої так щедро і нестримно.
Я хочу стати ангелом, дитино,
І більше не вертатися сюди.
Ці рани маків, ця натуга лез,
Які стинають, прагнучи стинати.
Ця передсутність відчаю і страти,
І ця покора залишатись без
Усього, передчасного, як ми,
Я маю муку розірвати душу
На дві душі, і я себе примушу
Дожити, дочекатися зими...
А потім я піду, як всі ідуть,
У білу безвість спокою і смерті...
А дві душі, розпукою роздерті,

На шлях двокрилим каменем впадуть [2, с. 44]. Домінантою світовідчуття ліричного Я в наведеній поезії є душевна дисгармонія, виражена в прагненні «розірвати душу на дві душі». Стан героїні оприявнюється за допомогою символічних образів: зими, що розгортає семантику смерті («біла безвість спокою і смерті»), «рідкого повітря», «залишків води», що також можуть бути ознаками наближення зими - смерті (розлита щедро і нестримно вода означає тут і життя, яке збігає). Насиченість тексту словами із семантикою руйнації - рани (маків - за кольором образ асоціюється з кров'ю, за акустичною анафорою - з мукою («я маю муку...»)), «натуга лез, / які стинають», «страта», «розірвати», «роздерті» посилює експресію переживання душевної трагедії. Її кульмінаційний вираз - у фінальному образі-метафорі роздвоєної коханням душі як замерзлого на камінь мертвого птаха.

Концепти любові, вічності, війни формують смисловий «трикутник» у поезії «Ці саркофаги...» М. Савки. Образ старих кіноплівок - «саркофагів, в яких кілометри емоцій» - у поезії означає штучне консервування часу. Такий зміст акумулюють мотиви старіння («ці кіномани лікують задавнену старість», «руїни кіноклубу», «на старому екрані - жовті підпалини часу») та несправжності, зокрема пережитих почуттів («сльози і посмішки, самими лишень очима»). Водночас старе кіно, у якому розгортається вічне почуття кохання, вічна історія людських взаємин, є запорукою вічного життя -кінозірки Марлен - «Ця мелодія, пісня пісень,

передзвінна, солодка, / повертає навспак кілометри, роки, повертання». Одними з доміантних мотивів поезії є туга - жінки, чия душа так і залишилася непізнаною - «То кого ж покохала Марлен?» та абсурдність кохання під час війни, що виявляється через антитези - «Хто гарячим чолом обпікав цю холодну долоню / і малював на ослизлій стіні бомбосховища / цій арійський довершений профіль?». У вірші «Ці саркофаги.» війна не є атрибутом лише маскулінного: у цій та низці інших поезій збірки, де смисловим центром є людські стосунки, головним чином - чоловіка і жінки, картини (мотиви) війни є контрастним тлом, що відтінює їх складність і нетривкість.

У збірці «Кохання і війна» концепт війни оприявлено часом у неочікуваному ракурсі - як метафора любовних стосунків чоловіка і жінки, передусім фізичного кохання. Роль жінки в любовній грі «у війну» - символічно - бути вбитою. Такий зміст відчитується в рядках поезії М. Савки «Наче знаки на чорній корі»: «І нічого немає, oprіч / Ненадійного сховку кімнати. / У якому розкохана ніч / Научає так легко вмирати» [2, с. 31]. Мотив вбивства, що корелює з ідеєю жіночої жертвності у стосунках із чоловіком, розгортається й у поезії М. Кіяновської «Історія вбивць.»: «Підійду впритул: ти не зможеш мене розстріляти / Й не зможеш втекти, розрядивши пекельний наган. / Самотня собі, я для тебе і батько і мати, / Осіння бджола і холодний від поту туман...» [2, с. 9]. На відміну від поезії Савки «Наче знаки на чорній корі», у цьому вірші Кіяновської розгортається ситуація «війни» як метафора дисгармонійних стосунків героїні - не стільки з чоловіком (образ якого фактично відсутній у творі, натомість акцентовано, що героїня - самотня), скільки - зі світом: «Куди утікати від Господом даної тверді, / де смерть - тільки пагін при чорних розп'яттях роси?». Рефлексія стосунків чоловіка та жінки в цій та інших поезіях Кіяновської часто вирішується в метафізичному ключі (що притаманне її стилю і відрізняє від лірики аналогічної тематики М. Савки), зокрема через біблійні образи Адама, Єви та яблука пізнання, Каїна, а також образи-символи сакрального, як-от: янгол, душа тощо. У поезії «Історія вбивць.» алюзію біблійної історії про сотворіння Адама і Єви містять слова: «Загусну в ребро, щоб усе-таки.», що означає готовність ліричної героїні жертвовно підпорядковуватися чоловікові, виконати покладене Богом на жінку призначення. У контексті лірики М. Кіяновської набувають сакральньо-метафізичного смислу й образи саду, води, каміння, рани. Стильова стратегія поетеси, отже, націлена на свідоме синтезування любовного та біблійного дискурсів, знаходить продовження в її наступних збірках.

Збірка «Кохання і війна» Маріанни Кіяновської та Мар'яни Савки як фемінний проект відбиває засади жіночого поетичного мислення, репрезентовані в рефлексії ситуацій любові та війни, що висходять до виділених З. Фройдом головних інстинктів Еросу й Танатосу. Показником фемінного у збірці поетес є пріоритетність любові на тематичному рівні поезій та зокрема - в її назві (порівняймо з Л. Толстим - «Війна і мир»). Війна інтерпретована у віршах збірки у фемінному ключі: як абсурдна (а не героїко-трагічна - як часто в маскуліній літературі); як тло любовних стосунків, як їх метафора; як екзистенційна ситуація. Філософічність (у Кіяновської) та ліризація війни (любов у воєнний час, любов і війна в старому кінематографі - у поезіях Савки, що вмотивовує характеристику С. Жадана стилю збірки - «інтимна мілітарність») надають ситуації війни умовності,

створюють ефект ретро. Фемінні пріоритети, оприявлені у збірці, - перебувають у семантичному полі вітального - народження, любов, природа. Семантику фемінного як вітального актуалізують і світлини поетес у збірці, у яких відсутнє мілітарне: душевна приязнь, краса, жіночність, романтика, кокетлива гра в ретро створюють смислову альтернативу віршам збірки на тему війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голобородько, Я. Ю. Тембри ліричного вокалу (Про Маріанну Кіяновську та Мар'яну Савку) // Кур'єр Кривбасу. - 2008. - №226 - 227. - С.247 - 256.
2. Кіяновська М., Савка М. Кохання і війна: Збірка поезій / Маріанна Кіяновська, Мар'яна Савка. / Передм. С. Жадана. / Фотоіл. Р. Ратушний. -Львів: Друкарські куншти, 2002. - 60 с.
Українські літературні школи та групи 60 - 90-х рр. ХХ ст.: Антологія вибраної поезії та есеїстики / Упор., автор вступ. слова, бібліограф. відомостей та прим. Василь Габор. - Львів: ЛА «Піраміда», 2009. - 620 с.